

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА**

ПОЛАТАЙКО ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 340.112(477)

**ВТІЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ У ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ
СУЧАСНОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Івано-Франківськ – 2018

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила

Науковий керівник

доктор юридичних наук, доцент

Луцький Мирослав Іванович,

Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила,
перший проректор, професор кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Кельман Михайло Степанович,

Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри теорії та філософії права;

кандидат юридичних наук, доцент

Котуха Олександр Степанович,

Львівський торговельно-економічний університет,
декан юридичного факультету

Захист відбудеться «25» червня 2018 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Приватному вищому навчальному закладі Університеті Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «24» травня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Зварич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Різноманітність правових систем, які об'єднані за певними критеріями у рамках тих чи інших правових сімей, свідчить про диференційованість у підходах щодо правового регулювання суспільних відносин. Це має як позитивні риси, які стосуються збереження самобутності кожної держави та її правової системи, так і недоліки, коли правова система окремої держави містить правові цінності, які не підтримуються іншими державними утвореннями, що, у свою чергу, сприятиме виникненню суперечностей у правовому регулюванні чи навіть міждержавних конфліктів. При цьому застосування інтегральних механізмів з боку міжнародних та міждержавних організацій (таких, як ООН, ЄС, НАТО та ін.) не завжди є ефективним.

У такому разі, на наш погляд, основою для подальшої конвергенції (тобто зближення) різних правових систем може стати правова ідеологія. Це пояснюється тим, що в основу тієї чи іншої правової ідеології покладено правові цінності, які знаходять свій вираз у різних правових системах. Тому при формуванні та подальшій розбудові міжнародних, міждержавних, міжнаціональних та інших аналогічних правовідносин може успішно застосовуватись правова ідеологія у частині тих цінностей, які є спільними для багатьох правових систем світу.

Варто зауважити, що різні аспекти правової ідеології неодноразово виступали предметом наукових досліджень різних науковців: вітчизняних (В. Бабкін, М. Гуренко, В. Журавський, О. Зайчук, М. Костицький, А. Луцький, С. Максимов, М. Недюха, Н. Оніщенко, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Скакун, О. Скрипнюк, С. Сливка, В. Тацій, О. Тихомиров, В. Толстенко, Ю. Шемшученко та ін.), російських (А. Абрамова, С. Алексєєв, В. Афанасьєв, В. Бабаєв, А. Бєседін, С. Боботов, Н. Гранат, В. Казимирчук, В. Корельський, Д. Керімов, В. Кудрявцев, В. Лазарєв, Р. Лівшиц, І. Лукашук, Н. Матузов, В. Оксамитний, В. Перевалов, Л. Ентін та ін.) і зарубіжних (Х. Арєндт, Р. Арон, Е. Арато, Д. Белл, Ж.-Л. Бержель, Н. Бірнбаум, А. Гаропон, Т. Іглтон, Л. Колаковський, К. Косик, С. Липсет, Д. Ллойд, Ч. Міллс, Г. Мюрдаль, Т. Парсонс, К. Поппер, Е. Шиле, Ю. Хабермас та ін.).

Однак питання впливу правової ідеології на формування та удосконалення міжнародних і міждержавних відносин та проблема особливостей її втілення у різних правових системах сучасності не виступали предметом окремого комплексного дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила за напрямками «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне теоретико-правове дослідження особливостей втілення правової ідеології у правових системах сучасності. На основі мети сформульовано наступні завдання дослідження:

– здійснити аналіз основних наукових праць з даної проблематики та систематизувати їх за напрямками досліджень;

– дослідити сутнісні особливості правової ідеології (поняття, ознаки, структуру);

– дослідити функціональні особливості правової ідеології (функції правової ідеології та форми їх втілення у правосвідомості, правотворчій, правозастосовчій та правоохоронній діяльності);

– визначити особливості втілення правової ідеології у правових системах, об'єднаних у межах різних правових сімей (зокрема, у рамках романо-германської, англосаксонської, соціалістичної, релігійної, традиційної);

– встановити спільні та відмінні риси правової ідеології, а також особливості їх втілення у межах правових сімей та правових систем сучасності;

– сформулювати теоретико-правові підходи щодо конвергенції (зближення) різних правових систем сучасності на підґрунті засад правової ідеології, а також визначити основні ризики дивергенції (розходження) між ними на підґрунті розбіжностей в ідеологічно-правових засадах;

– обґрунтувати на засадах правової ідеології шляхи удосконалення правової системи України та її зближення з провідними правовими системами сучасності, а також визначити можливі ризики її розходження з іншими правовими системами.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані із втіленням та подальшою реалізацією засад правової ідеології у різних правових системах сучасності.

Предметом дослідження виступають особливості втілення правової ідеології у правових системах сучасності.

Методи дослідження. При проведенні дослідження, яке лягло в основу дисертації, використано комплекс теоретичних методів наукового пізнання, зокрема: *історико-генетичний* – при дослідженні особливостей сучасної української та зарубіжної філософсько-правової та теоретико-правової думки про правову ідеологію (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – при дослідженні структурних елементів правової системи та правової сім'ї (підрозділ 1.2); *системно-функціональний* – при встановленні взаємодії правової ідеології з елементами правових систем сучасності (підрозділ 1.2); *аксіологічний* – при вивченні основних цінностей, принципів та ідей, притаманних правовим системам та правовим сім'ям сучасності (Розділ 2, підрозділи 2.1–2.5); *метод діалектики* – при визначенні суперечностей (колізій) між правовими ідеями та правовими цінностями, що існують у правовій ідеології різних правових систем та правових сімей, а також ідеологічних суперечностей, які породжують явище дивергенції (Розділ 2, підрозділи 2.1–2.5, 3.1, 3.2); *історико-правовий* – при дослідженні генези становлення та розвитку правової ідеології різних правових систем та правових сімей в історичній ретроспективі (Розділ 2, підрозділи 2.1–2.5); *порівняльно-правовий* – при порівняльному аналізі нормативно-правових актів різних правових систем та правових сімей, у яких закріплено основні ідеологічно-правові засади (Розділ 2); *формально-юридичний* – при вивченні взаємозв'язку української правової ідеології з національною ідеєю та політико-правовою доктриною (підрозділ 3.2); *нормативно-догматичний* – для дослідження правових норм, у яких

юридично закріплені в законодавстві України (підрозділ 3.2); *метод узагальнення* – використаний для узагальнення сучасних тенденцій та форм взаємодії ідеологічно-правових засад, притаманних сучасним правовим системам та правовим сім'ям (Розділ 3), а також для узагальнення результатів дослідження (Висновки).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, яке присвячене вивченню особливостей втілення засад правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності. У дисертації надано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе теоретичне та практичне значення, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано, що сучасна правова ідеологія на міжнародному та європейському рівнях регулювання суспільних відносин відзначається суперечливими тенденціями. З одного боку, має місце явище конвергенції (зближення) ідейно-правових засад різних правових систем та правових сімей. З іншого боку, у XXI столітті існує серйозний ризик діаметрально протилежного явища – дивергенції (розпаду на підставі ідеологічних та інших розбіжностей) вже існуючих взаємозв'язків між правовими системами та правовими сім'ями;

– встановлено, що розвиток сучасної української правової ідеології відбувався у чотири основні етапи: а) переддержавний етап, який охоплював період з 16 липня 1990 р. до 24 серпня 1991 р. (від прийняття Декларації про державний суверенітет і до Акту проголошення незалежності України); б) другий (доконституційний) етап утвердження ідеологічних засад, що тривав з моменту проголошення незалежності України і до прийняття Конституції України (24.08.1991–28.06.1996 рр.); в) третій (конституційний) етап становлення та розвитку правової ідеології України ознаменувався прийняттям Конституції України від 28.06.1996 р. і тривав до «Революції Гідності» 2013–2014 рр.; г) четвертий (сучасний) етап формування та розвитку правової ідеології розпочався з Революції Гідності 2013–2014 рр. та триває по даний час;

– доведено, що практика українського державотворення у 2014 – 2017 рр. дає можливість констатувати як явище конвергенції (наближення правової ідеології та правової системи України до європейської ідеології та правової системи ЄС), а з іншого боку – явище дивергенції (розходження ідеологічно-правових засад та правового регулювання України з аналогічними правовими явищами у Росії). Якщо, з одного боку, конвергенція забезпечила вагомий позитивний розвиток відносин з ЄС та країнами-членами ЄС, то дивергенція ідеологічних та правових засад фактично стала однією з причин окупації Криму та окремих територій Донбасу;

удосконалено:

– визначення правової ідеології, під якою автор розуміє форму суспільної ідеології, яка формується під впливом правової і соціальної (економічної, політичної, релігійної та іншої) дійсності та практичної діяльності людей, включає в себе інтелектуальні та емоційні елементи (правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення), які синтезують у собі ставлення суб'єктів до бажаного та дійсного права, а також виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи;

– положення про те, що сучасна юридична наука у контексті дослідження сучасних проблем трансформації правової ідеології має три основні рівні: а) теоретичний рівень; б) практично-прикладний рівень; в) комбінований (теоретико-практичний) рівень;

– положення про те, що проблеми втілення засад правової ідеології у правових системах сучасності здійснюється на філософсько-світоглядному, загально-правовому та спеціально-юридичному рівнях;

дістало подальший розвиток:

– вчення про те, що поняття «правова ідеологія» є видовим поняттям по відношенню до понять «ідеологія» та має наступні ознаки: генетичні ознаки правової ідеології: а) обумовленість суспільною ідеологією (якщо ідеологія є загальним поняттям, суспільна ідеологія – родовим поняттям, то правова ідеологія – видовим поняттям); б) джерелом її формування є правова і соціальна (економічної, політичної, релігійної та іншої) дійсність та практична діяльність людей; в) обґрунтування засад правової ідеології здійснюється як на доктринальному (науковому) рівні, так і на професійному та непрофесійному (буденному) рівні; статичні ознаки правової ідеології: а) зміст і одночасно елементи правової ідеології становлять правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення; б) правова ідеологія містить у собі як інтелектуальні, так і емоційні начала та елементи; в) правова ідеологія включає у себе ставлення як до дійсного, так і до бажаного права та правової системи; регулятивно-динамічні ознаки правової ідеології: а) правова ідеологія та її елементи виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи; б) правова ідеологія впливає на регулювання суспільних відносин через суспільну свідомість та правосвідомість суб'єктів суспільних відносин;

– вчення, що правова ідеологія за своєю сутністю має внутрішній характер, а законодавство та поведінка суб'єктів є лише зовнішніми формами її прояву;

– вчення про інтегративний характер правової ідеології, коли в результаті її впливу має місце явище конвергенції правових систем та правових сімей, або її диференційний характер, коли присутнє явище дивергенції останніх.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в роботі положення, висновки та рекомендації можуть бути використані як методологічна основа для проведення подальших наукових досліджень у сфері впливу правової ідеології на розвиток взаємовідносин між різними державами та їх правовими системами. Отримані результати можуть також бути використані при проведенні правової та адміністративної реформи в Україні.

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила (акт про впровадження № 2070/1 від 12.01.2018 р.) при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Історія держави і права України», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Правова ідеологія», «Правові системи сучасності», «Правова система України», а також у правозастосовчій, правоосвітній та правовиховній діяльності Головного територіального управління юстиції в Івано-Франківській області (акт про впровадження № 03-25/1226 від 14.05.2018 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави і права Приватного вищого навчального закладу Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, та оприлюднено на 6 конференціях та наукових семінарах, а саме: Звітній викладацькій та студентській науково-практичній конференції «Наука та освіта XXI століття» (м. Івано-Франківськ, 21 квітня 2016 р.); III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти» (м. Івано-Франківськ, 11-12 березня 2016 р.); щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 13-14 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська традиція в міжнародному праві: реалізація прав людини» (м. Ужгород, 6-7 травня 2016 р.); щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих вчених та аспірантів «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права» (м. Івано-Франківськ, 5-6 травня 2017 р.).

Публікації. За темою дисертації опубліковано дванадцять робіт, з яких п'ять статей у наукових фахових виданнях України, одна стаття у науковому періодичному виданні іншої держави, та шість тез доповідей на наукових та науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена специфікою досліджуваної проблематики, а також метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (207 назв використаної літератури на 20 сторінках). Повний обсяг дисертації становить 197 сторінок, з них основний зміст – 177 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про їх апробацію та публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Загальнотеоретична характеристика особливостей сучасної правової ідеології та її взаємозв'язків з правовою системою» складається з двох підрозділів, у яких здійснюється аналіз основних напрямків наукових досліджень проблеми втілення правової ідеології у правових системах сучасності, визначається теоретико-правовий підхід до поняття ідеології і правових систем, їх взаємозв'язок.

У *підрозділі 1.1 «Основні напрями наукових досліджень проблем правової ідеології та особливостей її втілення у правових системах сучасності»* виокремлюється філософсько-світоглядний, загально-правовий та спеціально-

юридичний рівні дослідження проблеми. Кожен з рівнів ділиться на окремі напрями, що забезпечує комплексний підхід до розуміння теоретико-правового змісту поняття правової ідеології та її відображення у правових системах сучасності.

Традиційні для філософсько-світоглядного та загально-правового рівня напрями, такі, як: лібералістичний (У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміт), консерваривіський (Л. де Бональд, Ж. де Местр, У. Вордсворт, С.Т. Колрідж), соціалістичний (Т. Мор, Х. Уэрта де Сото, П.Б. Струве), позитивіський (Є.В. Васьковський, Д.Д. Грімм, Н.І. Палієнко, С.В. Пахман, А. Різдвяний, Г.Ф. Шершеневич), природньо-правовий (Б.А. Кістяківський, М.М. Ковалевський, П.І. Новгородцев, Є.Н. Трубецької, В.В. Сніжко, В.С. Соловійов), екзистенціальний (Н.А. Бердяєв, А. Кам'ю, С. К'єркегор, Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, М. Хайдеггер, К. Ясперс) та феноменологічний (Е. Гуссерль, Ф. Brentano, Ж. Сартр, М. Шелер, К. Юнг) розглядають правову ідеологію крізь призму історично сформованих світоглядно-філософських та правових переконань.

На спеціально-юридичному рівні дослідження правової ідеології здійснюється: шляхом вивчення правових систем сучасності, у яких окремим невід'ємним елементом є права ідеологія (Рене Давид); через наукові дослідження, пов'язані з цінностями та принципами правової ідеології та правової системи (Ч. Бахмуеллера, Ч. Квіглі, С. Кара-Мурзи та П. Фрейре); через вивчення феномену правової ідеології, де однією з багатьох досліджуваних проблем є проблема втілення правової ідеології у правову систему (А.І. Луцький).

Наявна теоретико-правова та філософсько-правова база дослідження дала можливість встановити спільні і відмінні риси, притаманні різним правовим системам сучасності, виявити можливі ризики щодо конфлікту правових цінностей та встановити їх спільні риси, здатні сприяти конвергенції різних правових систем та правових сімей минулого і сучасності.

Цілісного наукового уявлення про взаємозв'язок правової ідеології та правових систем, гармонізації нашої національної правової системи з правовими системами держав світу, вдасться досягти тільки внаслідок комплексного застосування методів та підходів.

Підрозділ 1.2 «Поняття та ознаки правової ідеології та правової системи. Взаємозв'язок правової ідеології та правової системи» присвячений з'ясуванню дефініції понять «правова ідеологія» і «правова система», а також різним науковим підходам, що сформовані у рамках загальної теорії права та держави відносно розуміння сутнісних і функціональних характеристик правової ідеології.

Систематизовано та проаналізовано наукові погляди українських та іноземних правників, що вивчали «правову ідеологію» і «правову систему», а також їх взаємозв'язок. Акцентується увага на дослідження С.С. Алексєєва, А.Б. Венгерова, В.М. Корельського, Н.М. Крестовської, Р.З. Лівшица, М.І. Матузова, А.В. Малько, В.С. Нерсесянца, А.С. Піголкіна, В.Д. Первалова, П.М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученка та ін.

Джерелами формування правової ідеології визначається не лише права дійсність, а й соціальна, економічна, політична дійсність, практична діяльність людей. При цьому її складовими елементами виступають правові ідеї, теорії,

поняття, норми, погляди. Ці елементи є динамічними, тобто народжуються, збагачуються, змінюються, обумовлюючи динамічність і самої правової ідеології. В кінцевому випадку правова ідеологія концентрує в собі як результати наукового узагальнення правового розвитку суспільства (теоретичні знання), так і результати юридичної практики (практичні знання).

Недоліком розуміння правової ідеології є зведення її до чотирьох основних ідей – невід’ємних прав і свобод людини, закону як акту вищої юридичної сили, законності, охорони права державою і зв’язаність самої держави правом.

На думку автора, правову ідеологію можна визначити як форму суспільної ідеології, яка формується під впливом правової і соціальної (економічної, політичної, релігійної та іншої) дійсності та практичної діяльності людей, що включає в себе інтелектуальні та емоційні елементи (правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення), які синтезують у собі ставлення суб’єктів до бажаного та дійсного права, а також виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи.

Правову систему можна детермінувати як обумовлену суспільними відносинами та соціальною системою сукупність усіх правових інституцій, притаманних певній державі чи групі держав, які носять статичний або динамічний характер, впливають на зміст права та визначають напрями правового регулювання.

Спільними рисами правової ідеології та правової системи, що обумовлюють їх взаємозв’язок виступають генетичні, суспільно-статичні та регулятивно-динамічні ознаки.

Розділ 2 «Втілення правової ідеології у правових системах та правових сім’ях сучасності» складається з п’яти підрозділів, які розкривають характерні засади закріплення правової ідеології у сучасних правових системах та правових сім’ях, визначаються історичні етапи їх еволюції та основні правові засади трансформації на сучасному етапі.

У підрозділі 2.1 *«Юридичне закріплення засад правової ідеології у правових системах романо-германської правової сім’ї»* виокремлюється два етапи становлення та розвитку правової ідеології та її основних засад у рамках романо-германської правової сім’ї.

Запропоновано авторське бачення трьох основних шляхів формування, поширення та утвердження правових інститутів романо-германської правової сім’ї та її правової ідеології у різних країнах світу, а саме: генетичний; добровільний; примусовий (насильницький). При цьому аргументується думка про застосування поняття романо-германська правова сім’я, яка ширша за сім’ю континентального чи сім’ю цивільного права.

Гене́за та особливості втілення засад правової ідеології у рамках романо-германської правової сім’ї розглядаються у контексті становлення її ключових правових систем, починаючи з античної доби. Характерними рисами і особливостями правової ідеології виступають: 1) обумовленість римським правом; 2) утворення романо-германського права на основі вивчення римського права в італійських, французьких і німецьких університетах; 3) виражена доктринальність і концептуальність; 4) абстрактний характер норм права; 5) домінуюча роль закону в системі джерел права; 6) кодифікований характер; 7) поділ на публічне і приватне

право; 8) відносно самостійне існування цивільного і комерційного (торговельного) права.

Прослідкувавши історико-правові особливості розвитку романо-германського права з Античності до наших днів, встановлено, що правова ідеологія даної правової сім'ї в своїй основі має поєднання засад природного та позитивного права, передбачає поділ права за структурою (на приватне і публічне, матеріальне і процесуальне, регулятивне і охоронне), а також органічно передбачає можливість конвергенції з іншими правовими сім'ями сучасності.

У підрозділі 2.2 «Втілення правової ідеології у правовому регулюванні та юридичній практиці англо-американської правової сім'ї» проаналізовано особливості, характерні риси та етапи реалізації правової ідеології у англо-американській правовій сім'ї.

Виокремлюючи в еволюції правової ідеології англосаксонської правової сім'ї чотири етапи, вказується, що на першому (донорманському) етапі (до 1066 р.) правова ідеологія не була сформована як цілісна система, однак почали формуватися окремі її ознаки: роздрібненість ідеологічних засад розвитку суспільства та державності на рівні окремих племен; зовнішнє вираження окремих ідеологічних постулатів у формі звичаєвого права; відірваність ідеологічних засад формування та подальшого розвитку суспільства і державності від цінностей романо-германської правової сім'ї.

На другому етапі (1066–1485 рр.), який вважається початком формування загального права (common law), починає формуватися єдина система прецедентів. Особливу роль на цьому етапі відіграла Велика Хартія вольностей 1225 р., у якій була утверджена ідеологія справедливого правосуддя та системи парламентаризму.

Третій етап (1485–1832 рр.) у правовому регулюванні та в ідеологічному розумінні характеризується дуалізмом англійського права, який пов'язується з появою, так званого, «права справедливості». Характерною рисою цього етапу був акцент не на прецеденти, а на загальні принципи права, поняття добра, справедливості тощо, що мали в своїй основі ідеологічну складову.

Четвертий етап (з середини ХІХ ст. і по наш час) характеризується активними модернізаційними процесами та пристосуванням права до потреб сьогодення. Характерними рисами цього етапу є: об'єднання ідеологічних та нормативних засад загального права і права справедливості; зростання значимості статутного права (законів та статутів) у системі джерел англійського права; ідеологія домінування процесуального права над матеріальним правом.

Винятковою рисою англосаксонської правової сім'ї є те, що в основу її правової ідеології покладено не принцип верховенства закону як основного джерела права, а принцип пріоритетності (верховенства) права, підтвердженого життям в цілому та юридичною практикою зокрема.

Підрозділ 2.3 «Роль правової ідеології та особливості її реалізації у правових системах соціалістичної правової сім'ї» присвячений виокремленню та аналізу основних засад реалізації правової ідеології у соціалістичній правовій сім'ї та з'ясуванню причин занепаду даного типу права.

Розглядаючи соціалізм, як суспільно-політичну ідеологію, можна прослідкувати реалізацію соціально-економічного, доктринально-світоглядного та реформаційно-компромісного ідеологічного начал.

Характерними рисами правової ідеології соціалістичної правової сім'ї визначаються: заідеологізованість правової системи; ідеологічний і правовий формалізм; утвердження у свідомості населення всеосяжної, домінуючої ролі держави у порівнянні з особою та по відношенню до права; заперечення принципів плюралізму та пропагування керівної і спрямовуючої ролі (монополізму) однієї правлячої партії; регулювання суспільних відносин не законами, а підзаконними актами та інструкціями.

Аргументовано тезу про те, що соціалістичне право формуючи власну ідеологію, набуло цілий ряд антиправових та антисоціальних ідеологічних особливостей, а саме: неприйняття ідеї природних прав людини; підміна в ідеологічному, політичному та правовому розумінні принципу законності принципом доцільності; домінуючий характер публічного права як у правовому регулюванні, так і у правовій ідеології; відсутність ідейно-політичних та ідейно-правових засад поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Нежиттєздатність правової ідеології країн соціалістичної правової сім'ї підтверджується прикладом норм права СРСР та низки інших країн соціалістичного табору, а також сучасним внутрішнім та зовнішнім політико-правовим становищем КНДР, яка продовжує сповідувати дану соціальну та правову ідеологію.

У підрозділі 2.4 *«Особливості формування, втілення та реалізації засад правової ідеології у рамках правової сім'ї релігійного права»* визначаються спільні та відмінні риси реалізації правової ідеології у мусульманському, індуському, іудейському праві, які становлять правову сім'ю релігійного типу.

Релігійний тип права відрізняється нерозривністю права та релігії, персональним характером дії права та невизнанням принципу формальної рівності прав людини. На думку автора, можна виокремити п'ять спільних рис, що властиві правовій ідеології релігійної правової сім'ї, а саме: 1) утвердження ідеї органічного взаємозв'язку права з релігією (провідна роль належить релігії, а похідна – праву); 2) пропагування та подальше юридичне закріплення теологічної теорії походження права та держави; 3) підтримання та утвердження ідеї про дію права не за територіальним принципом, а за колом осіб, які сповідують відповідну релігію, котра це право детермінує; 4) ідея обумовленості соціальної цінності права не його корисністю для людей та суспільства, а божественним походженням; 5) ідея нерівності (диференційованості) правового становища особи залежно від її соціального, релігійного чи іншого статусу.

Однозначно визначається і те, що саме правова ідеологія є основною відмінною рисою кожної з груп правових систем, які існують у рамках релігійної правової сім'ї. Так, характерними рисами ідеології мусульманського права є: обумовленість правової ідеології основоположними засадами ісламу; ідеологія юридичного, соціального та релігійного впливу мусульманського права виключно на осіб, які визнають та виконують положення ісламу; ідеологічні засади домінування обов'язків особи над її правами; відносна статичність; практично-прикладний характер мусульманської правової ідеології та практична дієвість

мусульманського права; формалізація мусульманського права та відображення такої формалізації на ідеологічному та праксеологічному рівнях; несистематизованість права при високому рівні систематизованості правової ідеології.

Провідними ідеологічними засадами правової та соціальної системи у рамках індуського права стали: генетична обумовленість правових засад та засад правової ідеології релігією; ідеологічне обґрунтування та подальше юридичне закріплення соціальної нерівності у формі так званого кастового ладу; утвердження ідеологічних засад правомірної поведінки у суспільстві; ідея подальшої лібералізації індуїзму, як форми втілення релігійної та правової ідеології; ідея поступового проникнення світських ідеологічно-правових засад у ідеологію індуїзму; одночасне поширення ідеології тісної взаємодії індуїстського права з нормами релігії та моралі.

Ознаками правової ідеології іудейської правової системи виступають: релігійно-правовий ідеалізм; взаємозв'язок та взаємообумовленість релігійних норм та правосвідомості; утвердження ідеї спільності ознак правових та релігійних норм в іудейському праві; ідея богообраності іудейського народу, його виділення Богом серед інших народів; відносна суперечність релігійної та світської правової ідеології.

Загалом релігійному типу права властива особлива ідеологічна складова, яка основний акцент робить не на право і закон, а власне на духовне.

У підрозділі 2.5 «Особливості правової ідеології у рамках правової сім'ї традиційного права» охарактеризовано теоретико-правові засади реалізації правової ідеології у традиційній правовій сім'ї, яка відрізняється несприйняттям законодавства як джерела права та державних інституцій як правотворчих механізмів.

Відносячи до традиційної правової сім'ї правові системи держав Далекого Сходу та країн Африки, визначається, що вони володіють як спільними так і відмінними правовими ідеологіями, що впливають на їх розвиток, процес правотворення і праворозуміння. Дослідження їх правової ідеології важливе з огляду на те, що для країн, що належать до цієї правової сім'ї властиве утвердження домінуючої ролі звичаю як провідної форми права; ідеологічне та фактичне несприйняття законодавства як джерела права; світогляд та ідеологія несприйняття існуючих державних інституцій, недовіри до них у процесі правореалізації та правозастосування; ігнорування у суспільстві потреби формування професійно-юридичної правосвідомості, що обумовило незадовільний розвиток юридичної інфраструктури та правничих професій.

У якості прикладу реалізації правової ідеології у традиційній правовій сім'ї аналізується правова ідеологія Китаю та Японії, які зберігаючи притаманні їм правові риси, впродовж останніх років активно рецелюють окремі норми романо-германського та англосаксонського права. Сучасна правова ідеологія КНР кваліфікується як ідеологія упорядкування, модернізації та розвитку законодавства. Натомість для Японії характерним є: ідеологічні засади сприйняття правотворцями ієрархії нормативно-правових актів, яка властива романо-германській правовій сім'ї; часткового сприйняття цінностей англо-американської правової сім'ї; ідея

гармонійного поєднання традиціоналізму і новаторства; ідеологічні засади абстрагування населення від державних справ у публічному праві та ін.

У розвитку правової ідеології країн Африки та Мадагаскару виділяється три ключові етапи, кожен з яких характеризувався, як розвитком звичаєвого права, так і рецепцією норм інших правових систем, з огляду на колоніальне становище регіону в ХІХ – першій половині ХХ ст. Серед характерних рис правової ідеології доцільно виділити: переплетення правових норм із звичаєвими, традиційними, моральними та релігійними нормами; відсутність доктринальної правової ідеології; домінування колективної (групової) правосвідомості над індивідуальною (особистісною); подальша взаємодія традиційного і рецепційованого права; поширення міжнародно-правових загальноновизнаних цінностей (спостерігається з другої половини ХІХ ст.).

Загалом правова ідеологія та правова система країн традиційної правової сім'ї також не уникнула добровільної чи примусової рецепції основоположних засад, притаманних європейському чи англо-американському праву.

Розділ 3 «Основні напрями удосконалення правових систем сучасності на підґрунті правової ідеології» поділений на два підрозділи, які присвячені аналізу сучасних тенденцій розвитку правової ідеології та правових систем, процесу їх взаємодії та суперечливим тенденціям, що мають місце в процесі глобалізації, а також визначенню основних етапів становлення сучасної правової ідеології України, її зв'язку з практикою правового регулювання.

У підрозділі 3.1 *«Напрями конвергенції правових систем сучасності на підґрунті правової ідеології»* обґрунтовується передумови, особливості та основні етапи конвергенції (зближення) правових систем сучасності та місця в цьому процесі правової ідеології.

Характерною рисою першого етапу процесу конвергенції (50-ті рр. ХХ ст.) є еволюція ідеологічних засад, спрямованих на створення єдиних стандартів у сфері закріплення прав людини та зближення правових систем та правових сімей у цій сфері. Прикладом слугує Загальна декларація прав людини (10 грудня 1948 р.), яка юридично закріпила пріоритет особистих прав і свобод у правовому статусі особи; інтегральні ідеологічні засади у сфері юридичного закріплення та визнання політичних прав і свобод особи; ідеологічні засади належного соціального забезпечення людини та її доступу до матеріальних благ; ідеологічні та організаційні міжнародно-правові засади забезпечення рівного доступу населення як до матеріальних, так і до нематеріальних (духовних) благ.

Особливостями другого етапу конвергенції (60-80-х рр. ХХ ст.) визначено формування загальноновизнаних ідеологічних та організаційно-правових стандартів правового статусу особи, спільних для більшості країн, які ратифікувалися міжнародно-правовими актами (Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.; Конвенція про права дитини 1989 р.). Тобто відбулась подальша диференціація самого міжнародно-правового регулювання та основних ідеологічних засад залежно від окремих категорій осіб, які потребували особливого захисту.

Окрема увага приділяється ідеологічній складовій Договору про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. Стаття 3 даного Договору закріпила наступні ідеологічні засади створення ЄС: інтегральна ідея; ідея свободи пересування у поєднанні із

заходами демократичного контролю; ідея інтегрованої економічної системи; ідеологічні засади забезпечення соціальної рівності та соціальної справедливості; ідеологічні засади духовного розвитку об'єднаної Європи; визнання на європейському рівні загальноєвропейських міжнародних цінностей.

Одночасно вказується на притаманне сучасним правовим системам явище дивергенції, яке не отримало належного правового тлумачення. Дивергенція полягає у суттєвому розходженні між державами тих чи інших правових сімей (правових систем) у юридичному закріпленні, тлумаченні та застосуванні правових ідей, цінностей та принципів. Як основний приклад наводяться ідеологічні передумови, що спричинили проведення Brexit у Великобританії, а також референдум у Каталонії.

Робиться висновок про співмірність явищ конвергенції та дивергенції у процесі взаємодії сучасних правових систем та їх ідеологічних складових.

У підрозділі 3.2 «Сучасний стан та шляхи удосконалення основоположних засад правової ідеології в Україні» здійснено періодизацію процесу формування правової ідеології в Україні в роки незалежності та виокремлення характерних рис кожного етапу.

На підставі характерних рис українського державотворення виокремлено чотири основних етапи становлення та розвитку правової ідеології: 1) переддержавний етап, який охоплював період з 16 липня 1990 р. до 24 серпня 1991 р. (від прийняття Декларації про державний суверенітет і до Акту проголошення незалежності України); 2) доконституційний етап утвердження ідеологічних засад, що тривав з моменту проголошення незалежності України і до прийняття Конституції України (24.08.1991–28.06.1996 рр.); 3) конституційний етап становлення та розвитку правової ідеології України ознаменувався прийняттям Конституції України від 28.06.1996 р. і тривав до «Революції Гідності» 2013–2014 рр.; 4) сучасний етап формування та розвитку правової ідеології розпочався з Революції Гідності 2013–2014 рр. та триває по даний час.

Окрема увага приділяється місцю юридичної науки в процесі розвитку правової ідеології. Виділяється три рівні наукових досліджень: 1) теоретичний рівень (обґрунтування теоретичних засад правової ідеології та її взаємозв'язку з правовою системою України; 2) практично-прикладний рівень (пошук та обґрунтування практичних аспектів удосконалення правової ідеології та правової системи України; 3) комбінований (теоретико-практичний) рівень (поєднання теоретичних та прикладних підходів щодо удосконалення правової ідеології як світоглядної основи сучасної правової системи України).

Сучасній правовій ідеології України притаманні як явища конвергенції, так і дивергенції. Якщо перші забезпечили вагомий позитивний розвиток відносин з ЄС та країнами-членами ЄС, то дивергенція ідеологічних та правових засад фактично стала однією з причин окупації Криму та окремих територій Донбасу, оскільки продемонструвала критичний розрив з радянською ідеологічною спадщиною.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження проблеми втілення основоположних засад правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності, включаючи і правову систему України, дало можливість зробити наступні висновки, узагальнення та рекомендації:

1. Дослідження проблеми втілення засад правової ідеології у правових системах сучасності здійснюється на філософсько-світоглядному, загально-правовому та спеціально-юридичному рівнях.

2. Правова ідеологія – це форма суспільної ідеології, яка формується під впливом правової і соціальної (економічної, політичної, релігійної та іншої) дійсності та практичної діяльності людей, включає в себе інтелектуальні та емоційні елементи (правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення), які синтезують у собі ставлення суб'єктів до бажаного та дійсного права, а також виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи.

3. Ознаками правової ідеології виступають: а) обумовленість суспільною ідеологією (якщо ідеологія є загальним поняттям, суспільна ідеологія – родовим поняттям, то правова ідеологія – видовим поняттям); б) джерелом її формування є правова і соціальна (економічна, політична, релігійна та інша) дійсність та практична діяльність людей; в) обґрунтування засад правової ідеології здійснюється як на доктринальному (науковому) рівні, так і на професійному та непрофесійному (буденному) рівні; г) зміст і одночасно елементи правової ідеології становлять правові ідеї, теорії, переконання, правові поняття, правові категорії, правові принципи, правові уявлення; г) правова ідеологія містить у собі як інтелектуальні, так і емоційні начала та елементи; д) правова ідеологія включає у себе ставлення як до дійсного, так і до бажаного права та правової системи; е) правова ідеологія та її елементи виникають, розвиваються та змінюються з розвитком правової системи; є) правова ідеологія впливає на регулювання суспільних відносин через суспільну свідомість та правосвідомість суб'єктів суспільних відносин.

4. Правову систему можна детермінувати як обумовлену суспільними відносинами та соціальною системою сукупність усіх правових інституцій, притаманних певній державі чи групі держав, які носять статичний або динамічний характер, впливають на зміст права та визначають напрями правового регулювання.

5. Ознаками правової системи являються: а) правова система детермінується загальним поняттям «система» та родовим поняттям «соціальна система»; б) процес формування правової системи тієї чи іншої держави обумовлюється історичними обставинами становлення того чи іншого суспільства та особливостями державотворення; в) правова система тісно взаємопов'язана та переплітається з політичною та економічною (матеріальною) сферою суспільного життя; г) правова система являє собою цілісну сукупність усіх правових явищ, невід'ємним елементом якої є система права; г) елементи правової системи об'єднані у підсистеми до числа яких віднесено інституційну, нормативну (регулятивну), ідеологічну, функціональну, комунікативну підсистеми; д) основним змістовним елементом правової системи є домінуюча форма (джерело) права, яка і визначає її

особливості; е) за ступенем спорідненості правові системи здатні об'єднуватись у правові сім'ї; є) правова система містить динамічні елементи (правотворчість, правореалізація, правозастосування та ін.), завдяки яким здатна змінюватись та розвиватись; ж) правова система здійснює вплив на суспільні відносини як через механізм держави, так і через саморегульовані інституції (інститути громадянського суспільства).

6. З урахуванням особливостей правової ідеології та правової системи, слід акцентувати увагу на взаємозв'язках між ними. З одного боку, правова ідеологія є складовим елементом правової системи чи правових сімей, входячи до їх структури як елемент ідеологічної сфери. З іншого боку, правова ідеологія часто у взаємодії з іншими видами ідеології визначає зміст та напрями правового регулювання.

7. Правова ідеологія романо-германської правової сім'ї формувалась на підґрунті давньоримського та давньогерманського права, в своїй основі має поєднання засад природного та позитивного права, передбачає поділ права за структурою (на приватне і публічне, матеріальне і процесуальне, регулятивне і охоронне), а також органічно передбачає можливість конвергенції з іншими правовими сім'ями сучасності.

8. На відміну від романо-германської правової сім'ї, в основу розвитку правової ідеології англосаксонської правової сім'ї покладено не принцип верховенства закону як основного джерела права, а принцип пріоритетності (верховенства) права, підтвердженого життям в цілому та юридичною практикою зокрема. Доцільно також зауважити, що коли правова ідеологія романо-германської правової сім'ї у географічних рамках вже сформувалась і усталилась переважно у межах Європи і далі, уже будучи сформованою, насаджувалась колоніям європейських держав-гегемонів на інших континентах, то правова ідеологія англо-американської правової сім'ї не була стійко сформована у рамках Великобританії. Хоча і США, і Канада, і Австралія, і Нова Зеландія, і ціла низка інших держав спочатку були британськими колоніями, вони, отримавши незалежність, надали правовій ідеології даної правової сім'ї нового змісту, який, на відміну від Великобританії, передбачав домінування республіканських ідеологічних принципів, широке гарантування правового статусу особи, ідею поваги до незалежності та суверенітету інших держав тощо. Разом з тим, ідеологічні засади як англо-американської, так і романо-германської правових сімей на сучасному етапі правового регулювання багато у чому тяжіють до зближення (конвергенції). Про це свідчить визнання не лише на ідеологічному, а й на організаційно-правовому рівні пріоритету правового статусу особи, ідеології спільності інтересів держав, передумовою якої є формування європейських та міжнародних організацій за участю держав. Винятком з цього правила поки що є так званий «Брекзїт», пов'язаний з виходом Англії з ЄС.

9. Історія соціалістичного будівництва в цілому та його сучасність зокрема довели нежиттєздатність правової ідеології та правових цінностей країн соціалістичної правової сім'ї. Це підтверджується як історичним занепадом СРСР та низки інших країн соціалістичного табору, так і сучасним внутрішнім та зовнішнім політико-правовим становищем КНР, яка продовжує сповідувати дану соціальну та правову ідеологію.

10. У рамках правової сім'ї релігійного типу існує три види правової ідеології: а) правова ідеологія у мусульманському праві; б) правова ідеологія в індуському праві; в) правова ідеологія іудейського права. Спільними рисами правової ідеології вищевказаних груп правових систем є: а) утвердження ідеї органічного взаємозв'язку права з релігією, у якому провідна роль належить релігії, а похідна – праву; б) пропагування та подальше юридичне закріплення теологічної теорії походження права та держави, за якою право та держава є не результатом соціального розвитку, а результатом божественної волі; в) підтримання та утвердження ідеї про дію права не за територіальним принципом (тобто у залежності від державних кордонів тієї чи іншої держави), а за колом осіб, які сповідують відповідну релігію, котра це право детермінує; г) ідея обумовленості соціальної цінності права не його корисністю для людей та суспільства, а божественним походженням; г) ідея нерівності (диференційованості) правового становища особи залежно від її соціального, релігійного чи іншого статусу.

Однак домінування релігійних засад в правовій ідеології зазначених правових систем жодним чином не перешкоджало частковій рецепції тих ідеологічних та правових засад, які були притаманні романо-германській та англо-американській правовим сім'ям.

11. Правова ідеологія традиційної правової сім'ї включала: а) правову ідеологію держав Далекого Сходу; б) правову ідеологію держав Африки та Мадагаскару. Спільними рисами їх ідеологічних засад виступали: а) утвердження у суспільній та правовій ідеології домінуючої ролі звичаю як провідної форми права; б) ідеологічне та фактичне несприйняття законодавства як джерела права; в) світогляд та ідеологія несприйняття існуючих державних інституцій, недовіри до них у процесі правореалізації та правозастосування; г) ігнорування у суспільстві потреби формування професійно-юридичної правосвідомості, що обумовило незадовільний розвиток юридичної інфраструктури та правничих професій. Це пояснюється тим, що держави з правовими системами традиційного (звичаєвого) типу не мали юридичних професій (суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів і т.д.).

Разом з тим, правова ідеологія та правова система країн традиційної правової сім'ї також не уникнула добровільної чи примусової рецепції основоположних засад, притаманних європейському чи англо-американському праву.

12. Сучасна правова ідеологія на міжнародному та європейському рівнях регулювання суспільних відносин відзначається суперечливими тенденціями. З одного боку, має місце явище конвергенції (зближення) ідейно-правових засад різних правових систем та правових сімей. З іншого боку, у XXI столітті існує серйозний ризик діаметрально протилежного явища – дивергенції (розпаду на підставі ідеологічних та інших розбіжностей) вже існуючих взаємозв'язків між правовими системами та правовими сім'ями.

13. Становлення та розвиток сучасної української правової ідеології відбувались у чотири основні етапи: а) переддержавний етап, який охоплював період з 16 липня 1990 р. до 24 серпня 1991 р. (від прийняття Декларації про державний суверенітет і до Акту проголошення незалежності України); б) другий (доконституційний) етап утвердження ідеологічних засад, що тривав з моменту проголошення незалежності України і до прийняття Конституції України

(24.08.1991–28.06.1996 рр.); в) третій (конституційний) етап становлення та розвитку правової ідеології України ознаменувався прийняттям Конституції України від 28.06.1996 р. і тривав до «Революції Гідності» 2013–2014 рр.; г) четвертий (сучасний) етап формування та розвитку правової ідеології розпочався з Революції Гідності 2013–2014 рр. та триває по даний час.

14. Сучасна юридична наука у контексті дослідження проблем трансформації правової ідеології до потреб правової системи України, а також у ракурсі взаємозв'язку правової ідеології з практикою правового регулювання фактично має три основні рівні: а) теоретичний рівень (обґрунтування теоретичних засад правової ідеології та її взаємозв'язку з правовою системою України; б) практично-прикладний рівень (пошук та обґрунтування практичних аспектів удосконалення правової ідеології та правової системи України; в) комбінований (теоретико-практичний) рівень (поєднання теоретичних та прикладних підходів щодо удосконалення правової ідеології як світоглядної основи сучасної правової системи України).

15. Практика українського державотворення у 2014–2017 рр. дає можливість констатувати як явище конвергенції (наближення правової ідеології та правової системи України до європейської ідеології та правової системи ЄС), а з іншого боку – явище дивергенції (розходження ідеологічно-правових засад та правового регулювання України з аналогічними правовими явищами у Росії). Якщо, з одного боку, конвергенція забезпечила вагомий позитивний розвиток відносин з ЄС та країнами-членами ЄС, то дивергенція ідеологічних та правових засад фактично стала однією з причин окупації Криму та окремих територій Донбасу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Полатайко І.В. Основні напрями наукових досліджень проблем правової ідеології та особливостей її втілення у правових системах сучасності. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Івано-Франківськ: Юридичний ін-т Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2012. Випуск 39. С. 32–44.

2. Полатайко І.В. Поняття та ознаки правової ідеології як методологічна основа для дослідження особливостей її втілення у правових системах сучасності. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. Вип. (1) 13. С. 65–71.

3. Полатайко І.В. Особливості форм втілення правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. Вип. (2) 14. С. 65–69.

4. Полатайко І.В. Формування правової ідеології романо-германської правової сім'ї в Античну добу та у період Середньовіччя. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Івано-

Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2017. Вип. 3 (15). С. 88–96.

5. Полатайко І.В. Втілення та розвиток засад правової ідеології у правовій системі Англії. *Право і суспільство. Науковий журнал*. Дніпро: ВНПЗ «Дніпропетровський гуманітарний університет», 2017. № 3. Ч. 2. С. 11–15.

6. Полатайко І.В. Становлення правової ідеології Англії в межах англо-американської правової сім'ї. *LEGEA SI VIATA*. Moldova, 2017. August. Nr. 8/2 (308). S. 118–121.

7. Полатайко І.В. Форми втілення правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності. *Особливості формування законодавства України: філософсько-правові, історичні та прикладні аспекти*: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (11-12 березня 2016 року, м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ: Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 135–138.

8. Полатайко І.В. Поняття та ознаки правової ідеології як ідеологічного елемента правових систем сучасності. *Наука та освіта XXI століття*: матеріали звітної викладацької та студентської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 21 квітня 2016 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. С. 65–71.

9. Полатайко І.В. Спеціально-юридичний рівень дослідження особливостей втілення правової ідеології у правових системах сучасності. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (13-14 травня 2016 року). Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2016. С. 16–19.

10. Полатайко І.В. Методологічні основи співвідношення понять «правова ідеологія» та «правова система». *Europska tradicia v medzinarodnom prave: uplatnovanie l'udskych prav: medzinarodnej vedeckej konferencie* (Bratislava, 6-7 mai 2016). Bratislava: Paneuropska vysoka skola, Fakulta prava, 2016. S. 57–60.

11. Полатайко І.В. Особливості становлення правової ідеології у рамках романо-германської правової сім'ї. *Проблеми формування національної правової системи України та її адаптація до європейського права*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 5-6 травня 2017 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2017. С. 205–209.

12. Полатайко І.В. Позитивістський та природно-правовий підходи до особливостей втілення правової ідеології у правових системах сучасності. *Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина*: Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених і аспірантів (м. Івано-Франківськ, 28 квітня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 23–26.

АНОТАЦІЯ

Полатайко І.В. Втілення правової ідеології у правових системах сучасності: теоретико-правова характеристика. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Приватний вищий навчальний заклад Університет Короля Данила, Івано-Франківськ, 2018.

Здійснено загальнотеоретичний аналіз понять «правова ідеологія» та «правова система». Вивчення їх взаємозв'язку пропонується розглядати на філософсько-світоглядному, загально-правовому та спеціально-юридичному рівнях. Виокремивши основні ознаки правових систем та правової ідеології вказується, що правова ідеологія є складовим елементом правової системи чи правових сімей, входячи до їх структури як елемент ідеологічної сфери, а також визначає зміст та напрями правового регулювання.

Визначаються особливості втілення засад правової ідеології у правових системах та правових сім'ях сучасності. Проаналізувавши сутнісні особливості правової ідеології, визначено особливості її втілення у правосвідомості, правотворчій, правозастосовчій та правоохоронній діяльності.

Аналізується вплив правової ідеології на романо-германську, англосаксонську, соціалістичну, релігійну та традиційну правову сім'ю. Доводиться теза про суперечливі тенденції сучасної правової ідеології на міжнародному рівні. З одного боку, має місце явище конвергенції (зближення) ідейно-правових засад різних правових систем та правових сімей. З іншого боку, ми спостерігаємо поширення явища дивергенції (розпаду на підставі ідеологічних та інших розбіжностей) вже існуючих взаємозв'язків між правовими системами та правовими сім'ями.

Запропоновано авторську періодизацію розвитку правової ідеології сучасної української держави, в якій виділено чотири основні етапи. Така структуризація дала підстави стверджувати про інтегративний характер сучасної правової ідеології та поєднання явищ конвергенції та дивергенції.

Ключові слова: правова ідеологія, правова система, конвергенція, дивергенція, правова сім'я, правотворчість, правове регулювання.

АННОТАЦИЯ

Полатайко И.В. Воплощение правовой идеологии в правовых системах современности: теоретико-правовая характеристика. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Частное высшее учебное заведение Университет Короля Данила, Ивано-Франковск, 2018.

Осуществлен общетеоретический анализ понятий «правовая идеология» и «правовая система». Изучение их взаимосвязи предлагается рассматривать на философско-мировоззренческом, общеправовом и специально-юридическом

уровнях. Выделив основные признаки правовых систем и правовой идеологии указывается, что правовая идеология является составным элементом правовой системы или правовых семей, входя в их структуры как элемент идеологической сферы, а также определяет содержание и направления правового регулирования.

Определяются особенности воплощения принципов правовой идеологии в правовых системах и правовых семьях современности. Проанализировав сущностные особенности правовой идеологии, определены особенности ее воплощения в правосознании, правотворческой, правоприменительной и правоохранительной деятельности.

Анализируется влияние правовой идеологии на романо-германскую, англосаксонскую, социалистическую, религиозную и традиционную правовую семьи. Приводится тезис о противоречивых тенденциях современной правовой идеологии на международном уровне. С одной стороны, имеет место явление конвергенции (сближения) идейно-правовых основ различных правовых систем и правовых семей. С другой стороны, мы наблюдаем распространение явления дивергенции (распада на основании идеологических и других разногласий) уже существующих взаимосвязей между правовыми системами и правовыми семьями.

Предложена авторская периодизация развития правовой идеологии современного украинского государства, в которой выделены четыре основных этапа. Такая структуризация дала основания утверждать об интегративном характере современной правовой идеологии и сочетании явлений конвергенции и дивергенции.

Ключевые слова: правовая идеология, правовая система, конвергенция, дивергенция, правовая семья, правотворчество, правовое регулирование.

SUMMARY

Polataiko I.V. Implementation of legal ideology in the legal systems of the present: theoretical and legal characteristics. – *On the rights of the manuscript.*

The thesis for the degree of Candidate of Sciences, specialty 12.00.01 – theory and history of state and law; history of political and legal studies. – Private higher educational institution King Danylo University, Ivano-Frankivsk, 2018.

The theoretical analysis of the concepts of «legal ideology» and «legal system» is carried out. The study of their interrelation is proposed to be considered at the philosophical-ideological, general legal and special legal level. Separating the main features of legal systems and legal ideology, it is indicated that legal ideology is an integral part of the legal system or legal families, entering into their structure as an element of the ideological sphere, and also defines the content and directions of legal regulation.

The peculiarities of the implementation of the fundamentals of legal ideology in legal systems and legal families of the present are determined. After analyzing the essential features of legal ideology, the peculiarities of its implementation in legal consciousness, legislative, pronouncing and enforcement activities are determined.

Analyzing the influence of legal ideology on Romanic and Germanic ideology, it refers to the influence of ancient Roman and German law, the combination of natural and

positive law principles, which provides the division of law by structure (on private and public, material and procedural, regulatory and security), and also organically provides the convergence possibilities with other legal families of our time.

The basis for the development of the legal ideology of the Anglo-Saxon legal family is not determined by the supremacy of the law as the main source of law, but by the principle of priority (rule of law), confirmed by life in general and legal practice in particular.

The main theoretical and legal components, which prove the lack of vitality of legal ideology and legal values of the countries of the socialist legal family, are determined.

The legal ideology of a religious legal family is considered through the prism of the division of the last into three types: a) legal ideology in Muslim law; b) legal ideology in Hindu law; c) the legal ideology of Jewish law. As common can be determined the idea of the organic relationship of law with religion; conditionality of social value of law; strengthening of the idea of the domain of law not on the territorial principle, etc. The argument is that, despite the domination of religious principles in the legal ideology of these legal systems, that never obstructed the partial reception of those ideological and legal principles which were inherent to the Romano-Germanic and Anglo-American legal families.

Characteristic features of the legal ideology of the traditional legal family are determined: a) the establishment of a dominant role of usage in the social and legal ideology as a leading form of law; b) ideological and actual rejection of legislation as a source of law; c) the world-view and ideology of non-acceptance of existing state institutions, distrust to them in the process of law fulfillment and enforcement; d) ignoring the needs of the formation of professional and legal sense of justice in society, which conditioned the poor development of legal infrastructure and legal professions.

A thesis about contradictory tendencies of the modern legal ideology on the international level is proved. On the one hand, there is a phenomenon of convergence (approximation) of the ideological and legal foundations of different legal systems and legal families. On the other hand, we observe the spread of the phenomenon – divergence (collapse based on ideological and other differences) of already existing relationships between legal systems and legal families.

The author's periodization of the development of legal ideology of the modern Ukrainian state is proposed, in which four main stages are singled out. Such structuring gave grounds for asserting the integrative nature of modern legal ideology and the combination of phenomena of convergence and divergence.

Keywords: legal ideology, legal system, convergence, divergence, legal family, lawmaking, legal regulation.